

5 Mei 1945
Haarlem

5 MEI 1945

HAARLEM

In 1955 bij de herdenking van de tiende verjaardag der bevrijding aan Haarlems jeugd aangeboden door het Gemeentebestuur.

Het leek de samenstellers goed, gezien het karakter van dit boekje, alle gedichten anoniem op te nemen. Ook zijn de door schoolbloemlezingen overbekend geworden gedichten zoveel mogelijk vermeden. De tekst die de gedichten begeleidt, is samengesteld uit reeds gepubliceerde beschouwingen over de verzetspoëzie.
Met toestemming van het Gemeentebestuur van Haarlem werd een beperkt aantal exemplaren in de handel gebracht door Uitgeverij De Toorts te Haarlem. Het geheel werd in opdracht van het Gemeentebestuur van Haarlem in offset gedrukt door de
N.V. Grafische Industrie Haarlem.

„Mon Dieu, mon Dieu, ayez pitié
de moi et de ton pauvre peuple".

Prins Willem van Oranje,
10 Juli 1584.

Mijn Schilt ende betrouwen
Sijt ghy, o Godt mijn Heer,
Op u soo wil ick bouwen
Verlaet my nemmermeer:
Dat ick doch vroom mach blijven
U dienaer taller stondt,
Die Tyranny verdrijven,
Die my mijn hert doorwondt.

6de strofe van het „Wilhelmus".

IK SLA DE TROM ......

Ik sla de trom en dreun de droomers wakker.
Wie droomt verraadt zijn vrouw, zijn kind, zijn makker.
Geen eerlijk man kan zich gelukkig voelen
Als zijn gelijken, die het goed bedoelen
En nooit hun stuggen nek hebben gebogen,
Door liederlijke landsknechten bespogen,
Getrapt, geslagen worden totterdood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom, het is geen tijd voor zingen,
Voor maanlicht, minnepijn en mooie dingen,
Als de gerechten, onze zielsgenooten,
In donkre martelkampen weggesloten,
Verteeren zonder hoop op beter morgen,
Als dronken loeders godenzonen worgen.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom, het voordeel van deze aarde
Verloor voor wie een hart heeft alle waarde.
Wie denkt aan ketenen en ballingsoorden
Veracht muziek en gruwt van groote woorden;
Zoolang de besten in hun cellen zuchten,
Dweept men niet met opalen avondluchten,
Het leven is verbitterd door den dood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom, stroomt samen, wij zijn velen.
Mijnwerkers komt met bijlen en houweelen,
Gij boeren scherpt Uw zeisen en Uw grepen,
Matrozen neemt de haken van Uw schepen,
En jagers laadt met scherp Uw jachtgeweren,
Wij zijn de laatsten en wij moeten 't keeren.
Boven den knoet verkiezen wij den dood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom, we zijn in 't nauw gedreven,
Wij die in vrede en vriendschap wilden leven,
Werden een zee van purperroode vlammen
Die zich een weg baant door betonnen dammen:
Bezielde mannen die voor vrijheid vechten
Zijn sterker dan een troep betaalde knechten.
Wij vreezen niets, den duivel noch den dood.
Wordt wakker, want de nood is groot.

Ik sla de trom; eens komt een eind aan 't lijden,
Na deze ellenden rijzen zachte tijden.
Dan bouwen we weer onze luchtkasteelen,
Dan mogen onze kinderen weer spelen,
Dan glijden weer op 't meer de blonde barken,
Dan vrijen weer de paren in de parken . . .
Het leven wint het eindlijk van den dood!
Maar wordt nu wakker, want de nood is groot.

DE BALLADE VAN DE TER DOOD VEROORDEELDEN

„God, help mijn vrouw en kinderen! Ik kom wel terecht!"

Opschrift, haastig met potlood gekrabbeld op de binnenkant van een celdeur in het Binnenhof te 's-Gravenhage.

Een zware hand legde zich op zijn schouder
En onderbrak zijn dagelijkschen gang.
Heel even ging zijn adem wat benauwder,
Toen ging hij rustig mee. Hij was niet bang.
Dat dit eens komen moest wist hij allang.
Wie, die den strijd aanbindt, schuwt de gevaren?
Menig soldaat sterft in zijn beste jaren.
Maar toen het land riep, volgde hij dien drang.
Op 't Binnenhof heeft hij heel zacht gezegd:
„Heer, help de mijnen! Ik kom wel terecht!"

Er zat een jonge man in Scheveningen,
Die had gesaboteerd en opgeruid,
Wapens gesmokkeld en nog andere dingen,
Tot hij verraden werd. Toen was het uit.
En een paar cellen verder zat zijn bruid.
Zij waren altijd in elkaars gedachten,
Ze wisten beiden wat hun stond te wachten:
Een vonnis, en zes kogels tot besluit.
Iederen avond hebben zij gezegd:
„Heer, help den ander! Ik kom wel terecht!"

En in de cel daarnaast een jonge jongen,
Die eens de vreugde van zijn ouders was.
Toen hij thuis was, had hij altijd gezongen.
Zijn oogen waren klaar als zuiver glas.
Hij nam zijn leven toen het nog maar pas
Begon en wierp het in de schaal der vrijheid.
Hij offerde het met dezelfde blijheid
Waarmee hij door zijn jeugd gedarteld was.
Steeds heeft hij dit gebed voor God gelegd:
„Heer, help mijn ouders! Ik kom wel terecht!"

Allen, allen: de man met grijze haren,
Die elken avond psalmzingt in zijn cel,
De jeugdigen, en die op rijper jaren,
Gehoorzamen het innerlijk bevel —
Zij stonden op hun post en wisten wel:
Wij zijn gering in aantal, weinig krachtig,
De vijand is barbaarsch en overmachtig,
En als hij toeslaat, treft zijn wraak ons fel.
En het vergaat ons en den onzen slecht . . .
God sta hen bij! Wij komen wel terecht!

Princesse van Oranje, hoog verheven,
Die het symbool van ons verlangen zijt,
Wij weten wel: dit kost ons straks het leven,
Wij zien het licht nog slechts een korten tijd.
Maar als wij aanstonds vallen in den strijd
En eenzaam sterven op de hei in Haren,
Dan willen wij een laatste zucht bewaren
Voor dit gebed op weg naar de eeuwigheid:
Heer, Uw soldaat, die sneuvelt in 't gevecht,
Smeekt U: Help Holland! Ik kom wel terecht.

AAN JAN CAMPERT

Jij hebt je als een man gedragen,
Want jij stond lachend voor den dood.
Jij hebt nog als een man gelachen,
Toen men je door het hart heen schoot.

Je stond rechtop en hebt gelachen
En voor je stond het peleton.
Ik wou zoo hemelsgraag begrijpen,
Waardoor jij toen nog lachen kon!

Men kwam je in je cel vertellen:
„Het is vannacht de laatste nacht".
Wat voelde je, toen je dat hoorde?
Mijn God, wat heb je toen gedacht?

Hoe heb je afscheid kunnen nemen,
In eenzaamheid, van vrouw en kind?
Hoe kon je afstand doen, zoo eenzaam,
Van alles wat je hebt bemind?

Hoe heb je rustig kunnen schrijven,
De laatste woorden die je schreef?
Verscheurde jou niet een verlangen:
„Mijn God, mijn God, maak dat ik leef"?

Had jij geen neiging om te gillen,
Te smeeken om je vrouw en kind?
Had jij geen mateloos verlangen
Naar alles wat je hebt bemind?

Ik weet slechts van je laatste uren
Dat jij nog verzen schrijven kon.
En daaruit heb ik kunnen lezen
Dat jij het leven overwon.

Jij was toen met jezelf in 't reine,
Dat weet ik, al begrijp ik 't niet.
Jij kon verlaten wat je lief was,
Misschien omdat je niet verliet!

Ik weet niet, Jan, hoe jij kon dragen
De spanning van de laatste nacht,
Ik weet niet hoe jij recht kon loopen,
Toen je naar buiten werd gebracht.

Ik weet niet hoe jij nog kon kijken,
Toen jij het peleton zag staan;
Ik weet niet of je lippen trilden.
Wat er in je is omgegaan. —

Ik weet alleen, dat jij kon lachen,
Toen je daar stond, vlak voor den dood.
Ik weet alleen, dat jij kon lachen,
Toen men je door het hart heen schoot.

En dan ken ik maar een verlangen:
Wanneer het uur eens komt voor mij,
Moge ik dan de kracht bezitten,
Om net te sterven zooals jij!

Jan Campert is de dichter van: „De Achttien Dooden".

O Jezus, als ik U aanschouw,
Dan leeft weer, dat ik van U hou
En dat ook Uw hart mij bemint,
Nog wel als Uw bijzond're vrind.

Al vraagt mij dat meer lijdensmoed,
Och, alle lijden is mij goed,
Omdat ik daardoor U gelijk
En dit de weg is naar Uw rijk.

Ik ben gelukkig in mijn leed,
Omdat ik het geen leed meer weet.
Maar 't alleruitverkorenst lot,
Dat mij vereent met U, o God.

Och laat mij hier maar stil alleen,
Het kil en koud zijn om mij heen.
En laat geen menschen bij mij toe:
't Alleen zijn word ik hier niet moe.

Want Gij, o Jezus, zijt bij mij;
Ik was U nimmer zoo nabij.
Blijf bij mij, bij mij, Jezus zoet,
Uw bijzijn maakt mij alles goed.

door een priester,
bezweken in een concentratiekamp in Duitsland.

Wij hebben gedurfd te leven, Goddank.
Laten wij nu durven sterven
en zeggen kunnen: „God, dank!"

2-5-'42

geschreven door Jaap S.,
gefusilleerd op 11 - 5 - '42, oud 23 jaar.

N.N.

Verlaat je huis! Vergeet wie achterbleven!
Verwissel eens per week van jas en hoed!
Loochen de woorden die je ooit geschreven
Hebt! Schrijf niet meer! Zorg dat je niemand groet!
Spreek tegen niemand, ook niet in de treinen;
Zeg hoogstens dat het weer wel warmer kon
Of dat de zon wat minder fel moest schijnen.
Je naaste buurman is misschien spion.
Wees nooit bevreesd! Laat nooit je onrust blijken
En blijf nooit staan bij ongeluk of brand!
Tracht iedere contrôle te ontwijken
En als het niet kan, hoest achter je hand!
Vergeet dit lied, dat ik niet heb geschreven,
Want ik ben niemand en niemand kent mij.
Onthoud dat velen thans onzichtbaar leven;
Om hen te helpen, leven ik en jij.

REIS NAAR DEN BOSCH

Gevangenen uit Vught moeten iederen
dag te 's-Hertogenbosch stenen sjouwen.

Wie naar den Bosch reist, kan het zien,
— Om nooit meer te vergeten,
Voor het te laat zou zijn misschien —
Wat heel ons volk moet weten:

Een lange, zwaarbewaakte stoet,
Vermagerd en in lompen,
Van wie op ongeschoeiden voet
En anderen op klompen;

Een mitrailleur, de loop omlaag,
Rijdt voor de eerste rijen,
Van de bewakers klinkt gestaag
Het stampen op de keien.

Wie ook, een vingerbreedte slechts,
Uit het gelid durft wijken,
Ontvangt een striem van links naar rechts,
Een stomp, die om waagt kijken.

Het zijn, die, eerst in Amersfoort
Mishandeld, murw geslagen
En naar den geest voorgoed vermoord,
Het uiterste verdragen.

Als schapen, machteloos en stom,
Verduren ze dit lijden.
En niemand, die het aandurft om
Ze aanstonds te bevrijden.

O, zie het puik van 't vaderland
In handen van bandieten,
Wier hart uitgaat naar roof en brand
En rechtloos bloedvergieten.

Reis naar den Bosch en zie het aan,
Dat daar uw landgenooten
Als boeven door de straten gaan
En worden opgesloten.

Nog is het uur der wraak er niet,
Maar als het heeft geslagen,
Bedenk dan wat daar is geschied
En dag op dag verdragen.

Wie zal het eerst de hand uitslaan?
Wie zal het recht bewaren?
Hoor, hoor! — hoe het ook moge gaan —
Als maar vergelding wordt gedaan
Aan 't bloed dier martelaren.

EENZAAMHEID

Een Joodse vrouw, innig gelukkig getrouwd,
gaat uit . . . keert niet weer. Razzia, opgepakt,
Westerbork, Polen. Haar man, geen „dichter",
tracht uitdrukking te geven aan zijn verdriet:

Je lippen, die ik heb gekust,
Je haren, donker en verward,
En dan je hart, je jonge hart,
Waaraan 'k zoo heerlijk heb gerust . . .

Ik denk: het heeft zoo moeten zijn.
Soms is 't, alsof je bent gestorven.
Wie weet, hoe ver, in leed en pijn
Wij zullen hebben rondgezworven,
Voordat wij weer tezamen zijn.

Een lentemorgen trad je uit ons huis,
In een dun bloesje, zonnig en tevreden,
En geen van beiden hoorde 't zacht geruisch
Of zag de vale schaduw neergegleden
Van 't noodlot, wiekend boven 't jonge hoofd,
Dat glimlachend zich nog eens naar me wendde . . .

Ik heb een ganschen nacht en dag geloofd,
Dat ik die vlotte, lichte tred herkende
En toen niet meer. Toen kwam het formulier
Met naam en stempel, nummer van barak,
Verzoek om warme kleeren. Ach, toen brak
Mijn hart natuurlijk niet. Mijn oogen zagen
jou ergens ver, aan een rivier
Van Babylon de slavenketen dragen.

GEBED

Wij zijn zoo moe van te lang wachten, God,
Zoo moe van te lang pijn en te lang dragen, —
Wij zijn den weg naar U verloren, God,
En durven niet meer om Uw bijstand vragen.

Wij zijn zoo moe van te veel hopen, God,
Zoo moe van te veel angst en te veel zwijgen, —
Wij zijn ontwend tot U te bidden, God,
En durven niet ons hoofd voor U meer neigen.

Wij zijn zoo moe van te diep haten, God,
Zoo moe van te diep wrok en te diep schamen, —
Wij zijn bevreesd voor Uwe liefde, God,
En durven niet Uw groot gebod beamen.

Wij zijn zoo moe van te lang wachten, God,
Zoo moe van te lang strijd en te lang smeeken, —
Maar zoo Gij ons alsnog verlost, o God,
Geef, dat wij vóór dien dag niet zijn bezweken.

DE TREIN

Er rijdt door mijn hoofd een trein
vol joden, ik leg het verleden
als een wissel om en ik tel
de veewagons met de grendels:
vijftig wagons, in elke
wagon vijftig mensen. Men ligt
geklemd tussen ledematen,
men is drager of gedragene,
gevangenen van elkander
in het duister van de wagon
in het duister zonder water,
zonder lucht,
zonder hoop.

Het is twaalfhonderd kilometer
naar sobibor — ik heb het
op een avond uitgerekend
met een kaart van europa voor me.
Zij wisten het niet, zij wisten
alleen dat hun wervels kneusden
tegen de baddings, hun tong
zwol als een blaar, hun ogen
schrijnden, hun voeten dood
in hun schoenen staken; zij leerden
dat men na twee, drie dagen
zijn water laat lopen, zijn nagels gebruikt
om ruimte te krijgen
wanneer men ligt op het harde
lichaam van een gestikte.
Niemand wist meer van gistren,
van het witte tafellaken
op vrijdagavond, de lichtjes
van chánoekah; niemand wist nog

van morgen, van de ontkleding,
de betegelde douchelokalen,
de sproeidoppen zonder water,
het oog dat hen gade zou slaan.
Men kende alleen het nu
van de houten kooi, van het donker,
het nu van de waanzin die komt
met mondschuim en gillen, het nu
van de wereld buiten: een halte
in nieder lausitz, de geur van
uiensoep en schweinsbraten,
het kletteren van vers water,
laarzen op grint, een stem uit
een ijzeren keel, en beukend
tegen het wandbeschot de
grondplaat van een geweer.

„Ze hadden ze allemaal
in de gaskamer moeten stoppen"
heeft onlangs iemand gezegd
in een trein in de buurt van assen.
Een koopman was het, hij zat
in een 3e klas rookcoupé
met een al te hete verwarming —
het raampje moest er bij open.
Er reed een andere trein door
mijn hoofd toen ik dit las,
een trein vol joden. Ik telde
de veewagons met de grendels:
vijftig wagons,
in elke wagon vijftig mensen;
gevangenen van elkander
in de duistere houten kooi
in de waanzin van deze wereld.

HET KAMP

Hier is de oorlog stil en dof geworden,
Hier vloeit geen bloed, maar een loom drukkend vocht
Doet 't lichaam puilen en de kille koortsen
Omhuivren ons als donkre druipsteengrot.

Tusschen de loodsen - hooge grafgewelven -
Laaiert de zon met schepels uit de hel;
Soms sluipt een grauw skelet over de paden,
Wezenloos, - beenderen en lappen vel.

De stilte. En ons wederzijdsche staren
Wanneer de doodsbel door den middag zeurt . . .
Alweer een. En alweer een. Oogen zeggen
Elkaar: en straks ben jij wel aan de beurt.

Hier is de oorlog stil en dof geworden.
't Tumult gaat ons voorbij, de groote trek
Van de armeeën, 't scheuren der kanonnen . . .
Zwijgend bezwijken wij in slijm en drek.

Japans concentratiekamp
„Si Ringo Ringo" op Sumatra.

MASSCHEROEN 1941

In het Middeleeuwse mirakelspel „Marieken van Nieumeghen" komt voor het wagenspel van Masscheroen, uitbeeldend een rechtsgeding tussen God en de duivel. Als advocaat van Lucifer richt Masscheroen tot God het verwijt dat Hij de zondigende mens genade betoont.
Wat de dichter van „Masscheroen 1941" in de oorlogsdagen zag en doordacht, drong zich in analoge vorm aan hem op.

XXIII

Masscheroen:

„Vergeten zijt Gij
In de orgie van vuur
Aan de fronten;
In de gierende bommen
Op brandende steden;
In het laffe verraad
Van de mijnen!

Vergeten zijt Gij
In de doffe verbittering
Van de gevangenen;
In de chloroformlucht
Van de veldhospitalen
In de weeïge walm
Van de lijken!

Vergeten zijt Gij
In de eindloze stem
Van de radio;
In de angst en de honger
Op de gezichten;
In de zwijgende rouw
Van de vrouwen!

Vergeten zijt Gij
In de verminkte gezinnen
Zonder oudergezag;
In de duistere waanzin
Van de promiscuïteit;
In de grimmige salvo's
Van de vuurpeletons!

Ziet Gij nog altijd
Kinderen van liefde
In deze bedrijvers
Van haat?"

XXIV

Lang trilde de klank van dit laatste woord
In de stilte na als een donker accoord.
En weer zong de stem van achter het licht
Hoog over den duivel heen tot hem gericht:

XXV

„Wat brengt uit de diepten de duiker mee?
In iedere schelp die hij haastig vergaarde,
De eendere kans op een parel van waarde,
Al bedroog hem ook honderden malen de zee.

Zo vindt soms God in de schelpen der harten
— Al bedroog Hem ook honderden malen de mens —
Het innig gebed naar Zijn heilige wens:
Geronnen paarlmoer van geloof onder smarten.

Want nog altijd wordt er gebeden op aarde,
Nog altijd zoekt naar den Vader het kind;
En ter wille van hen die de liefde bewaarden,
Blijft God tot vergeving voor allen gezind."

BIJ NEDERLANDS BEVRIJDING

Waaide ooit de vlag zo weids, klonk zo vol zin
ons oud Wilhelmus, als nu 't volk, verenigd
van Noord en Zuid, de ellende voelt gelenigd
op 't flonkrend feest van vrijheids nieuw begin?

Maar, ledig in de kring van 's lands gezin,
missen gezichten, ons zo lief als 't leven:
zonen gedood, vrienden vermoord, verdreven . . . .
En snikkend houdt ons hart zijn jubel in.

O Hollands kindren, stervend in uw trouw;
o Rotterdam; o graven aan de Grebbe;
o martlaarsbloed, eer dat ik U vergeet . . . .

Rijpt vrucht-van-vreugde 't rijkst uit zaad-van-leed?
Stuwt de vloed hóger, al naar láger de ebbe?
Dan: zalig 't volk dat feest viert in zijn rouw.

Het verzet zocht naar vormen om de geestelijke weerbaarheid van het gehele Nederlandse volk te versterken. Een bruikbaar wapen bleek het gedicht, dat in zijn concentratie is als een vuistslag en in zijn gedrongenheid als een wachtwoord. Wat het allernodigst gezegd moest worden, vond opeens maat en rhythme, waardoor het zich hecht vastboorde in het bewustzijn en een profetische kracht verwierf, die kon schimpen en troosten.
Verzetspoëzie is uit haar aard naamloos, gericht op de behoefte van de lijdende gemeenschap, en de dichter is een onderdeel van die gemeenschap. Hij schreef niet uit schoonheidsontroering, niet uit een individuele emotie, maar werd uit roeping een spreekbuis van wat onder het volk leefde. Vele onzer verzetsgedichten zijn geschreven door mensen die door de onderdrukking tot dichter werden gemaakt.

Evenals tijdens de 80-jarige oorlog de Geuzenliederen – ons volkslied is hiervan een bekend voorbeeld – getuigen de gedichten uit Wereldoorlog II van de krachtige geest van een volk in onderdrukking. Zij spreken van weemoed om de verloren vrijheid, van liefde tot Koningin en vaderland, van vlammend protest tegen het al te onmenselijke, van opwekking tot strijd, van steun in de religie en van medeleven voor en innige hulde aan de kameraden die in de vrijheidsstrijd het hoogste offer brachten. Maar bovenal blijkt uit deze poëzie het onwrikbaar geloof in de uiteindelijke overwinning van waarheid en recht.

Voor de landgenoten die terstond na de capitulatie van Indië in Japanse concentratiekampen werden opgesloten, bestond er geen enkele mogelijkheid tot verzet, gelijk wij dat in Nederland kenden. Hun restte niet anders dan de klacht, en de aanklacht tegen het beestachtige geweld hun aangedaan. Hun opstandigheid eindigt veelal in bitterheid en gelatenheid. Het mag een wonder heten dat nog een enkele in verzen vorm heeft gegeven aan de gemeenschappelijke ervaring van drie en een half jaar onmenselijk lijden en verdierlijking in het kamp. Zij zijn dubbel geïsoleerd, weten zich niet gedragen door de morele steun van een geheel volk, te midden waarvan zij door een gemeenschappelijke vijand zijn opgesloten; zij zijn plotseling vreemdelingen geworden in een land dat zij als hun tweede vaderland hadden leren beschouwen en liefhebben. Hoe ontelbaar velen zullen ook deze verzen hebben gesterkt en getroost. Ook hier treft ons de zekerheid van hoop in een uiteindelijke vrijheid en rechtvaardigheid.

Deze gedichten lezend, beseffen wij dat wij nooit hen die vielen, mogen vergeten en evenmin het hen bezielend ideaal van een betere toekomst voor die na hen zouden komen. Wij moeten doordrongen zijn van de plicht die dit op onze schouders legt: de vrede en vrijheid, die zij ons kochten, te bewaren, de nieuwe eendracht en saamhorigheid, ons in de oorlog geleerd, te handhaven, waardoor grenzen, stands- en rasverschillen worden weggevaagd en Oost en West, Zuid en Noord in één broederschapsgedachte worden omspannen.

Bezet!

Na vijf dagen wanhopige strijd tegen de binnengedrongen Duitse overmacht bezetten de overweldigers ons kleine land.
In machteloze woede, verdriet en verachting keerden de meeste Nederlanders hun de rug toe. Toch waren er ook harteloze nieuwsgierigen en zelfs juichende verdwaasden, die de Duitsers tegemoet traden.

Ondanks de stralende zonneschijn was het een afschuwelijk sombere dag, al wist toen nog niemand *hoe* afschuwelijk de sombere jaren zouden worden die voor ons lagen.

We waren door geweld overwonnen, we waren bezet — dat betekent: machteloos, weerloos, en rechteloos. De Duitser was heer en meester. Niets konden de Nederlanders er tegen doen, behalve tegenwerken.

Wanneer een Duitser de weg vroeg, moest het antwoord kort en duidelijk zijn .... maar fout natuurlijk.

Inlichtingen moeten kort en duidelijk zijn . . .
maar fout natuurlijk

Maar helaas, de Duitsers hadden hun overval maar al te goed voorbereid door jarenlange spionnage. Ze wisten *heel* veel. Veel te veel. Vooral waar ze de Nederlandse voorraden van voedsel, rubber, olie en machines moesten vinden. Alles werd „gevorderd", ingepikt, *geroofd.* Het kwam dan ook zó ver, vooral in de steden, dat de mensen veevoer, suikerbieten en zelfs

Ze hebben vast nog wel wat bloembollen

bloembollen moesten eten om in leven te blijven.

De koeien in de wei, de varkens in het hok, het koren op het veld en de fietsen op straten en wegen, *niets* was langzamerhand meer veilig voor de grijpvingers van de bezetters, die zichzelf nog schijnheilig onze „beschermers" noemden.

Voedselvoorziening betekent roof

„Hergeben", geef hier!

Maar hoe langer de oorlog duurde, hoe minder ze zich de moeite gaven te huichelen. Van het Nederlandse recht, dat ze ons gewaarborgd hadden, bleef even weinig over als van de Nederlandse bezittingen. Hun weerzinwekkende denkbeelden en beginselen probeerden ze ons op te dringen. Tevergeefs gelukkig.

Maar des te woedender wierpen ze zich met hun rassenwaan op een grote groep van weerloze landgenoten, op onze Joden. Eerst hebben ze die vernederd, toen gesard en uiteindelijk in koelen bloede vermoord: eerlijke mannen, zorgvolle moeders, schooljongens, schoolmeisjes en zelfs de kleinste kinderen. 99.000 ongewapende Nederlandse Joden — 80% van deze groep

van onze bevolking — hebben ze de dood ingejaagd.
Geen wonder dat velen daartegen in opstand kwamen, in verzet.
Maar meedogenloos sloeg de bezetter toe .... *als* hij de verzetslieden te pakken kon krijgen. Want spoorloos verdwenen zij naar verre dorpen, in vreemde huizen en zelfs onder de vloeren. „Onderduiken" was een gevaarlijke sport, waarin vele goede Nederlanders noodgedwongen een grote vaardigheid kregen. Steeds meer! Want ook zij die onderduikers hielpen, die de bezetters tegenwerkten, zij die iets goeds van Wilhelmina, onze strijdbare Koningin, durfden te zeggen of die door de verboden radio in het geheim naar Haar stem of naar berichten uit de vrije wereld

Doktersbezoek bij de onderduiker

Engelse nieuwsberichten uit de pottenkast

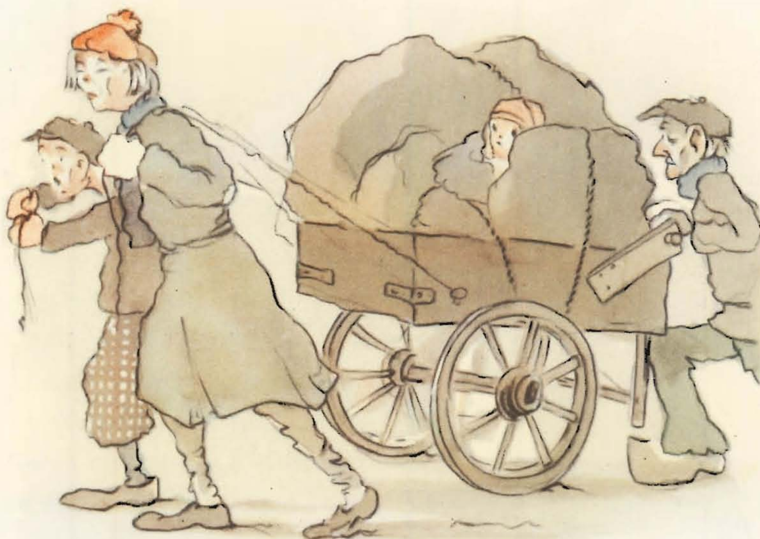
luisterden, zij allen liepen gevaar en moesten telkens onderduiken.
Daardoor vonden ze elkaar en vonden ze de moed voor de steeds groeiende verzetsstrijd, voor de „ondergrondse", de onwettige maar rechtvaardige *illegaliteit.*
Doch hoe meer weerbare mannen moesten onderduiken, hoe moeilijker de strijd om het bestaan werd, die door de roofzucht der bezetters al zo zwaar was. De keurigste straten in de stad verloren het eerst hun trotse bomen. 's Nachts zaagde men die heimelijk om, om aan de zo kostbare brandstof te komen. Moeizaam werden met dat natte hout de miserabele noodkacheltjes gestookt

's Nachts heimelijk bomenzagen

om de magere vaders, de zwoegende moeders en de ondervoede kinderen een beetje te verwarmen. En om hun schamele voedsel te bereiden, dat in schandelijk kleine beetjes op onbegrijpelijke bonnen te koop . . . . of niet te koop was. Vandaar dat oude mensen en uitgehongerde kinderen dagenlange tochten moesten maken naar het platteland om daar nog wat eten bijeen te scharrelen voor zichzelf en voor de gekooide onderduikers thuis.

Koken, maar hoe . . !

Noordgangers

Mensenjacht

Dat 16.000 mensen van honger omkwamen, belette onze „beschermers" geenszins steeds nog voedsel en alles wat van hun gading was naar Duitsland te slepen, tot trams en drukpersen toe! Want eindelijk ging het hun slecht, zodat zij weldra niet alleen naar onderduikers, maar naar alle jonge mannen zochten, voor hun oorlogsindustrie.

Straten werden afgezet, huizen opengeramd en alle jonge mannen die niet vluchtten, of aangeschoten werden, sleurden ze als slaven mee. 27.000 van deze „vrijwilligers" kwamen in Duitsland jammerlijk om.

Geen wonder dat de mensen ondanks het uitgaansverbod in de avond bij elkaar kropen om troost te zoeken en moed voor de steeds vinniger strijd tegen de onderdrukker.

De Duitsers voelden zich daardoor *ondanks hun wapenmacht* bedreigd. In hun angst werden zij zenuwachtig, prikkelbaar en steeds gevaarlijker. Vele verzetsstrijders moesten hun vaderlandsliefde dan ook met hun leven betalen. Maar ook gijzelaars en willekeurige onschuldigen werden het slachtoffer van de Duitse haat en woede. Gebonden en geblinddoekt werden zij zo maar ergens op straat of op een plein gefusilleerd. Of langs een buitenweg of in de stille duinen.

Na achten stiekem op bezoek

De Erebegraafplaats

Zweeds brood!

Van de 2800 aldus ter dood gebrachte Nederlanders hebben ruim 400 een laatste rustplaats gevonden op de Erebegraafplaats in de Bloemendaalse duinen, waar het Duitse vuurpeleton zo dikwijls zijn brute overmacht heeft doen gelden.

En toch vruchteloos. Want in April 1945 werd de vrijwel verslagen Duitse „Wehrmacht" gedwongen Zweeds wittebrood toe te laten in het uitgehongerde Holland. Daarop verschenen

Blikken-varen

de Engelse biscuits, waarvan de blikken door de geestdriftige schooljongens tot vlotten werden saamgebonden, waarop ze triomfantelijk door de grachten voeren.
De bevrijding, die op 5 Mei zekerheid was geworden, werd spoedig daarop zichtbare werkelijkheid, toen Canadese tanks de vlaggende stad binnentrokken, toen volwassen mannen op straat huilden van vreugde, toen de gehate Duitse borden kapot getrapt werden en plaats maakten voor Engelse, met opschriften op echt oranje!
Toen pas besefte en voelde Nederland wat *vrijheid* betekent!
Met zorg en weemoed dachten we ondanks onze vreugde aan Indië, dat nog onder de Japanse knoet zuchtte.

De bordjes worden verhangen!

En dan te bedenken dat we altijd een onvoldoende voor Engels hadden . . . .

Het is te begrijpen, dat alles vereerd werd wat met de pas verkregen vrijheid te maken had. In de eerste plaats natuurlijk de Canadezen, die ons de vrijheid gebracht hadden waarvoor Nederland zo fel gevochten, zo moeizaam geploeterd en zo zwaar geleden had.
Aanvankelijk keek dan ook niemand lelijk, als de Canadezen eens wat al te teder vereerd werden!
En iedereen liet zijn gevoel van vreugde en opluchting de vrije teugel, toen hij het grauwe „Herrenvolk" met sombere gezichten onder het

Het „Herrenvolk" trekt af

Opruimen van de „Mauermuren"

wapperend rood-wit-blauw met stille trom de stad zag uittrekken. Oostwaarts, in drommen Oostwaarts, vanwaar hun nazi-legers naar wij hopen nimmer zullen terugkeren.

Er bleven hier slechts enkele uitverkoren scharen „roofridders" die de chaos van versperringen, mijnen en betonnen „Mauermuren" in stad en land mochten opruimen onder toezicht van de Canadezen en van de Binnenlandse Strijdkrachten, die nu geen Illegalen meer heetten.

Uiteindelijk was Haarlem er ondanks zijn betreurde doden, ondanks

bombardementen, brandstichting en roof nog genadig afgekomen. Terecht kon Haarlem nog dankbaar zijn en terecht heeft het die dankbaarheid getoond door het zwaar getroffen Venray te adopteren en naar vermogen te helpen met wat de burgerij met milde hand schonk en wat de schooljeugd met noeste ijver heeft bijeengezameld en verzonden.

Venray

Op 13 Mei 1940 werden Koningin Wilhelmina en de regering uit ons land verdreven. In de 5 bange jaren die volgden, bleef Zij de ziel van ons verzet.

Op 13 Maart 1945 betrad Zij bij Eede in Zeeuws-Vlaanderen de vaderlandse bodem.

In Godes vrees te leven
Heb ick altijt betracht,
Daerom ben ick verdreven
Om Landt om Luyd ghebracht
Maer Godt sal my regeren
Als een goet Instrument,
Dat ick sal wederkeeren
In mijnen Regiment.

2de strofe van het „Wilhelmus".

